

ואולם, כתבו ראשונים (ע' רבנו יונה ובטור – קנג) שזה דוקא בתשמיש קטן, כהורדי, אבל תשמיש גדול וחשוב, כגון פתיחת חלון ומזחילה ומרזב, וכן דברים שרגילין לכתוב עליהם שטר, כיון שחזקתם מונעת את בעל החצר מלבנות כנגדם – צריך ג' שנים וטענה. (וכן משמע מדברי רש"י להלן ז. ד"ה בדנפשא). ויש אומרים שאפילו תשמיש גדול אין צריך ג' שנים. (ע"ש בב"י אליבא דההג"ה שברש"י). ויש אומרים שאינה חזקה אלא בשלשים יום. (ע' ראב"ד – שכנים ז, ז ו ושטמ"ק נט. בשמו, ועוד). ויש מחלקים בין שימוש של קביעות, שאז חזקתו מיד, ובין שימוש שאינו של קבע, שחזקתו ל' יום. (הרמ"ה פ"א נט פ"ב פג ופ"ג יב רעז).

יש שיטה הסוברת שגם בהחזיק להורדי צריך ג' שנים וטענה. (רא"ש; נמוקי יוסף בשם ר"ת ורשב"א). ויש הסוברים שאין צריך לא ג' שנים ולא טענה, אלא די בכך ששתק ולא מיחה. (שיטת הגאונים; הרמב"ם – שכנים ה, א ז ה; תור"ד כג; הרמ"ה; רמב"ן להלן נט.).

ויש אומרים שצריך ג' שנים אבל אין צריך טענה. (ריב"ם – בתוס' להלן כג. ד"ה והא). טעמם של הסוברים שאין צורך בטענה, לפי שהחזקה אינה על גופה של הקרקע, אלא על שעבודה לתשמיש מסויים, הלכך השעבוד נקנה במחילה ולכן די בשתיקת הבעלים המורה שמחלו. (ע' רשב"א כה:). וכתבו אחרונים שאי אפשר לחזור ממחילה זו, שכיון שנשתמש בהם המחזיק בהסכמת בעל הקרקע, נקנית לו הקרקע לשימוש זה (ע' קצות החשן קנג, ג קפט, א; נתיב"מ קצב, ו; ברכת שמואל כד כה).

(ע"ב) 'עד שבעה יומין לא הוי חזקה, בטר שבעה יומין הוי חזקה' – 'ע' תוס'. אבל הרמ"ה כאן (סי' נ"ט) כתב דבא"י רשאי לסתור בהושענא רבא סמוך ללילה'. (הגר"א נבנצל שלי"ט א)

'אמר שמואל: גג הסמוך לחצר חברו... אבל זקוק למחיצת עשרה' – נקט 'סמוך' משום המשך הדברים, שהצריך רב נחמן השתתפות בגדר גבוהה עשרה, (וגם כאשר הלה בונה כותל ד' אמות, משתתף עמו בהוצאות גובה י' טפחים. ואמנם נחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם בגג הסמוך לחצר, האם חייב בעל החצר להשתתף עמו עד גובה י' ט. ואולם בין גג לגג, כולם מודים שצריך), וזה לא שייך רק בסמוכים, שיהא נתפס כנגב, ולא במפורדים, שאם עבר לרשות השני, אין יכול להשתמש, והרי הוא נתפס כנגב גם ללא כותל זה. (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ד רלא, ב ודלא כהבנת הסמ"ע קנט, ב קס, א) שה'סמוך' בא למעט שאין האחד גבוה מחברו אלא במפלס שוה).

דף עז

'זהני מילי דלא מטו כשורי למטה מעשרה, אבל מטו כשורי למטה מעשרה, מצי אמר ליה למטה מי' רשותא דידי הוא ולא משעבד לך. והני מילי דלא אתנו גבי הדדי, אבל אתנו גבי הדדי סתרי ובנו... כי דדיירי אינשי' – צריך באור, הלא גם למעלה מי' היא רשותו, כמו שהיה לו מתחילה, (שהרי כתב הרא"ש, שכאשר הגיע למטה מי' וסותר ובונה, בונה כמו שהיה קודם ששקע), ומדוע אינו יכול לטעון כנגדו שנכנס לרשותו, אף בלמעלה מי'? ואמנם אם שקעו קצת, אפשר שכיון שהיה קורה כן לעתים קרובות, לא מסתבר שכל בית ששקע קצת, יוכל לסתור עלייתו של חברו, אבל כשאינו יכול לדור כדדיירי אינשי, לכאורה יש אומדנא דמוכח שיוכל לסתור?

ועל כרחק לומר, כיון שלפעמים בונים בתחילה בגובה של 'כדדיירי אינשי', ואז כיון שהדרך להישקע קצת, נמצא שיצטרכו בזמן קצר לסתור ולחזור ולבנות, וא"כ ודאי דעתו שגם כשישקעו הכתלים למטה מכ'דיירי אינשי' לא יסתרו, ורק בפחות מי'. (אילת השחר. ועדיין צריך באור. ואולי סתם אנשים לא היו סותרים ביתם בשקיעה זו, ואפשר שהיו חופרים בקרקע להשלים את חללו, ועל כן מן הסתם, כל שלא

התנו, יכול הלה לומר, חפור בקרקע ודור כדדיירי אינשי ואל תסתור את כל הבית עם העליה).

'ההוא גברא דהוה בני אשיתא אחורי כווי דחבריה אמר ליה קא מאפלת עלי... אמר ליה לא טרחנא' – משמע, הא אם אין לו טענה כלשהי – אין יכול לעכב עליו בנית הכותל. (רמב"ם – שכנים ז, ח ומ"מ שם; טוש"ע קנ"ג, יג). והטעם, לפי שכופין על מדת סדום. (טור שם; סמ"ע). ומשמע, בין בבי תיבנא וציבי בין בבית דירה – ע' תורת חיים כאן. וע"ע בחדושי חת"ס).

'היינו הך, והא תו למה לי...' – הגם שהיו אלו שני מעשים שארעו, מקשה מה ראו צורך לקבוע את שניהם בתלמוד. (עפ"י ריטב"א שבועות לו:)

(ע"ב) 'למימרא דבית שער מעליותא היא, והא ההוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה מעשה יכול היה להקשות כיון שהוא סותם בפני עניים, אין לעשות כן. אלא קבעו בגמרא אותו מעשה ללמד שחסידות מביאה לידי גילוי אליהו ולהיותו רגיל לדבר עמו. ואפשר לאדם חסיד להיות טרוד ולעשות מעשה שיש בו מן הפסד לעניים ולא להרגיש, וגילוי אליהו מתעכב ע"י שגיאה במעשה מן המעשים.

ואפשר, שלולא אותו מעשה יש לומר שאין אדם חייב לסבול היזק ראייה מפני טובת העניים, ואין זו מחובת הצדקה, ואף אינו חייב להמנע בשביל העניים, מעשיית דלת ופוחתת מבפנים, אם טובתו בכך, וזו היתה דעתו של אותו חסיד, אבל אליהו הורה לו שממדת חסידות שלא לעשות בית שער. ושאלו בגמרא, כיון שכך היא מדת חסידות, אין אחד יכול לכופף את חברו לעשות כן. (חזו"א ד, ז. וע"ש בבאור תירוצי הגמרא השונים).

'ורבנן, זימנין דדחקי בני רשות הרבים ועיילו ואתו' – מחלוקתם, אם נחשב דבר זה כצורך גדול. וכמו שכתב הרמב"ם (שכנים ה, א) שאין כופין אלא בדבר שהחצר צריכה לו צורך גדול. (חזו"א ד, ז).

'אמר ליה: לפי קירוב בתים הן גובין, ואלעזר בני קבע בה מסמרות' – פירוש, שינהיג כן כדי שיעשה למנהג קבוע ברצון בני המדינה, ועל ידי כן יהיה הדין ברור ללא פקפוק. (חדושי חתם סופר)

'אמר ריש לקיש: רבנן לא צריכי נטירותא, דכתיב: 'אספרם מחול ירבון... מאי טעמא לא תימא ליה מהא: 'אני חומה ושדי כמגדלות' – 'אני חומה' זו תורה, 'ושדי כמגדלות' אלו תלמידי חכמים... – שעל מקורו של ריש לקיש מ'אספרם מחול' יש לפקפק; אמנם תלמידי חכמים משומרים כחול השומר על הים, מ'מ למה יפטר, לא יהא זה אלא כמי שביצר את ביתו בחומה נשגבה, הכי מפני זה יפרוש עצמו מן הציבור שלא להשתתף בחומת העיר (ע' תשובת 'צמח צדק' יח)?

וצריך לומר שתלמידי חכמים עדיפים, שהרי הם כמגדלים שצופים ומזהירים את העם, ועמי הארץ שאינם עונים לקריאותיהם ואינם זהירים ונענשים – הם יחושו לעצמם. ועל כך הביא את הפסוק 'ושדי כמגדלות' – כי מצד חול וחומה לבד – לא היו נפטרים. (חתם סופר)

– ע' במובא בבבא-מציעא קת. (חוברת כז) מהחזו"א, לבאר ענין זה, והלא גם הם מצווים שלא לסמוך על הנס ולהישמר מפני סכנות העלילות לבוא. אלא שמ"מ מצאו חכמים לפוטרים, אחרי שבאמת אינם נתותם תחת מקרי הטבע כשאר בני

אדם, כי השגחתו ית' היא לפי מדת הבטחון שאדם משליך יהבו על בוראו ית', והלכך ראוי לפוטרו. וצידד לפי'ו שעיר שכולה רבנן כופין זה את זה לבנות חופה. ובחידושי חת"ס הסתפק בזה. ועל דרך מש"כ חת"ס לעיל, יש בדבר סברא נוספת, שלכך פטרום חכמים, לפי שתורתם נחשבת כהשתתפות בשמירת העיר – ואלו הם 'נטורי קרתא' (כמו שאמרו בריש איכה רבה, ג), וזו חלקם בחומת העיר. ואלם טעם זה לא מפורש בגמרא, ומשמע שגם בלעדיו הם פטורים. (ע"ע בתלמידי רבנו יונה – ברכות ד:). ועיין עוד במובא בב"מ קח. על הגדרת 'תלמיד חכם' לענין פטור ממסים. וראה בהרחבה בתרומת הדשן ש(מב).

דף ח

הערות בפשט; ציונים; ליקוטים מפוסקים אחרונים

גם כי יתנו' וגו' אמר עולא: פסוק זה בלשון ארמית נאמר' – 'דאי אפשר לפרשו מלשון נתינה, כמו זה יתנו, דאם כן היתה התי"ו צריכה להיות דגושה והיא רפה'. (הגר"א נבנצל שליט"א)

רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו... רבי לטעמיה דאמר רבי אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ' – אף על פי שגם את עמי הארץ מצווין להחיות, מדובר שלא היה סיפק לכל, ועל כן העדיף את בעלי התורה, (וכפי ששנינו בסוף הוריות) שתלמיד חכם קודם לעם הארץ להחיות). אבל אם כן, מהו זה שאמרו 'רבי לטעמיה דאמר רבי אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ', הלא בלאו הכי ת"ח קודם, כאמור? (כן הקשה בקובץ שיעורים). ויש לפרש שהשאלה כאן לא היתה על מצב של 'פיקוח נפש', אלא להקל על סבל העם בשני בצורת, והיתה לו כמות מוגבלת, שאין בה לכולם לזמן ארוך, ולכך לא נתן אלא לבעלי תורה ולא לאלו הגורמים את הפורענות.

וכן הביא בב"י (יו"ד רנא, יא ובשו"ע שם) מהריטב"א: 'רבי שהיה מצטער שנתן פתו לעם הארץ – משום דהווי שני בצורת, ומה שהיה אוכל עם הארץ יחסר לת"ח, הא לאו הכי – חייב להחיותו, אבל אם בא לפנינו מת ברעב – חייב להחיותו אע"פ שהוא ספק אם יחסר לת"ח אחר כך'. (וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א קמד).

ומהרש"א הוסיף טעם בדבר, לפי שאמרו שבשני בצורת כשכולם שרויים בצער, אסור לאדם לענג עצמו וחייב להשתתף עם הציבור בצערם, ולפי שעמי-הארץ אינם עושים כן, שאוכלין כדי שבען ואין מצטערים בצער כולם כדי שעושים ת"ח, לכך לא רצה ליתן להם, כדי להרעיבן ולצערן. (וע' ברמ"ה כאן, שדוקא עם-הארץ שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ הוא שאסור לרחם עליו, אבל אם היה בדרך-ארץ, גם רבי לא היה מרחקו).

ז'לכל מילי מי בעינן י"ב חדש, והתניא: שלשים יום לתמחוי, שלשה חדשים לקופה... כי תנן נמי מתניתין שנים עשר חדש, לפסי העיר תנן' – מסתבר, שהוא הדין לכל שאר צרכי העיר דינו בי"ב חדש, כגון בניית בית הכנסת וכתובת ספר תורה. וכתב ב'נמוקי יוסף' שאין חילוק בין אם כוונתו להשתקע או כוונתו לגור, אלא תלוי הכל בזמן שדר שם בפועל. ובמרדכי (וכן פסק הרמ"א חו"מ קסד, ב) כתב שאם ידוע שירד להשתקע שם – דינו כאנשי העיר מיד. ומסתבר שלשיטה זו הוא הדין להיפך, אף בששה יותר מ"ב חדש, אם ידוע שאינו שם בקביעות – אינו כאנשי העיר.

דפים ה — ו

ט. כותל שבין חצרות שנפל — באלו אופנים מחייב האחד את שכנגדו לחזור ולבנות? ומתי נאמן לטעון שהשתתף בהוצאות בנין הכותל?

עד ד' אמות — מחייבים אותו לבנות, (גם לדעת הסובר 'הזק ראייה — לא שמייה היוזק'). למעלה מד' אמות — אין מחייבין אותו, גם כאשר היה גבוה יותר מלכתחילה.

ואולם אם סמך לו כותל אחר, אע"פ שעדיין לא נתן את התקרה — גילה בדעתו שנוח לו בו, ומשלם עליו. ואם לא בנה כנגד כולו, בין לאורך בין לגובה — לרב הונא משלם כנגד כולו, לפי שעתיד להמשיכו, אלא אם מוכח להפך. ולרב נחמן (וכן הלכה) — אינו משלם אלא כנגד מה שבנה, אלא אם מוכח ממעשיו שעתיד להמשיך בנייתו. ואם טוען שכבר שילם עליו — עד ד' אמות נאמן. יותר מכך (כשלא בנה בנין קבוע כנגדו) — אינו נאמן. (ונשבע הלה שבועה שלא נפרע, וגובה הימנו. פוסקים).

(ואם אין עדים שבנהו התובע, נאמן הלה ב'מיגו' לומר שגם הוא בנהו עמו. פוסקים. וי"א שאם נתרצה מלכתחילה בהגבהה זו — נאמן לומר שנתן חלקו. תוס', נ"י, מובא ברמ"א).

י. א. מהו שיעור גובה המחיצה שניתן לחייב בין גג לגג, ובין גג לחצר?

ב. כיצד בונים את המחיצה כאשר רשות הרבים מפסקת בין שתי גגות?

ג. שתי חצרות זו למעלה מזו — כיצד משתתפין בהוצאות המחיצה?

א. בין גג לגג — אמר רב נחמן שיכול לחייב אחד את חברו לבנות מחיצה בת עשרה טפחים, (להיות נתפס עליו כגג, אם ימצא ברשות חברו), אבל אין לחייב בכותל ד' אמות בגגות הסמוכים, לפי שאין תשמישם קבוע. (אך אם רה"ר מפסקת ביניהם, שאין יכול להזוהר מחברו, בונים כותל ד"א, כדלהלן. תוס'). ודעת שמואל, משמע, שאף גדר גובה י"ט אינו צריך. והלכה כרב נחמן.

בין חצר לגג — חייב בעל הגג לעשות מחיצת ד' אמות, שלא יזיק את בעל החצר בהזק ראייה. (ואין בעל החצר משתתף עמו אלא בהוצאות הגדר שעד גובה י' טפחים. פוסקים).

ב. בית דין מחייבים כל אחד מהם לבנות מחיצה, על פני חצי משך הגג, וקצת יותר, או יבנה אחד מהם את כולה וחברו יפצהו על הרעת יסודותיו וקלקול ביתו. (ויכול האחד לומר: או אבנה אני את הכל וחברי ישתתף עמי בהוצאות, או יבנה הוא, ואני אשתתף בהוצאותיו, ובכך נחסוך את העודף שכ"א מוסיף על החצי. תוס'). וגם אם קדם אחד ובנה חצי לפני שבאו לב"ד — בונה חברו את החצי האחר.

ג. נחלקו רב הונא ורב חסדא אם העליון חייב להשתתף בהוצאות המחיצה שעד המפלס של קרקע חצרו, או אינו משתתף אלא בחלק שמעל לחצרו. והביאו ברייתא לסייע לר"ח, שחייב לסייעו מלמטה. (וכן הלכה. ואין חייב התחתון לסייע אלא עד שיעור שאינו מזיק עוד בראיתו, כמפורט בפוסקים. עתוס', רבנו יונה וש"פ).

דף ז

יא. א. תקרה שהונמכה — מתי יכול בעל הבית לחייב את בעל העליה להתפנות מדירתו עד שיתקן את הבית?

ב. הבא לבנות כותל סמוך לחלונות ביתו של חברו — האם חייב בעל החלון לקבל את הצעתו של זה, שיעשה לו חלונות במקום גבוה יותר, שהכותל לא יאפיל עליו?

א. אם הגיעה התקרה לתוך י' טפחים מן הקרקע — סותר ובונה. ואם לאו — יכול בעל העליה לעכב עליו, אפילו אם מציע לו זה שישכור עבורו דירה במקום אחר, שיכול לומר, טרחה היא לי. ואם התנו ביניהם — סותר ובונה,

ושיערו פחת זה בכדי שלא יוכל להכניס חבילות קנים בינונים ולהסתובב עמם לצדדין, אבל אם לא הופחתה כדי כך — אינו סותר ובונה.

ב. אינו חייב, שיכול לטעון שמזיק הדבר לביתו. ואפילו אם יבנהו זה מחדש, יכול לטעון, שטורח הוא עלי לדור בינתים במקום אחר, ואפילו במחסן. (ואם אין לו שום טענה כזו — אין יכול לעכב עליו. רמב"ם).

יב. אחים שחלקו ירושה משותפת — האם יש לאחד מהם על אחיו חזקה על זכות חלונות; אויר וכדו'?

נהרדעי קבעו שאין להם חזקה זה על זה, ויכול אחד מהם לבנות בחלקו הגם שמאפיל על השני. (ודוקא באכסדרא וכדומה, אבל בבית — אין יכול לבנות כנגדם, לפי שבית ללא אורה אינו שוה כלום. — תוס', רא"ש וש"פ). ורב(א) חלק על דין זה, ואולם הלכה כנהרדעי. ואמר שמואל: 'הזהרו בהן שהלכות קבועות הן'. (ונחלקו הראשונים אם יכול האחד לטעון על בעל החלון לסתום חלונותיו, משום הזק ראייה).

יג. שטר חוב של יתומים קטנים שיצא שובר כנגדו, שכבר נפרע — האם קורעים אותו?

הסיקו כדברי רב חמא שאין קורעין אותו, לפי שיש ריעותא בכשרותו של השובר, מכך שלא יצא בחיי האב. (ואם לא הגיע זמנו בחיי האב — מחלוקת הפוסקים. חו"מ קח, טז). ולכן מחכים עד שהיתומים יגדלו, ושלא יוכלו להוכיח שהשובר מזויף.

יד. גביית ממון מבני העיר לצורך חומותיה — כיצד היא מתחלקת בין אנשי העיר, לפי נפשות, ממון או מיקום הבתים?

נאמרו בגמרא שתי לשונות, אם לפי שבת ממון או לפי קירוב הבתים לחומה. (ואם באים האויבים על עסקי נפשות — גובין מחצה לפי נפשות ומחצה לפי ממון. להלכה, יש אומרים שגובין לפי קירוב בתים, וי"א שיש להתחשב בשני המרכיבים — קירוב בתים ושבת ממון. וכל זה בזמן שיש שלום בארץ, אבל בזמן שהמלכים מתגרים אלו באלו, אין להתחשב בקירוב בתים. פוסקים).

דף ח

טו. אדם השוהה בעיר — מאימתי נחשב כבני העיר, לענין הדינים השונים?

להחשב מ'יושבי העיר' — מששהה שלשים יום. ונפקא מינה לעיר הנידחת, שדין יושבי העיר בסיף וממונם אבד. וכן נפקא מינה לנודר מ'יושבי העיר'.
להחשב כ'אנשי העיר' לשאר הלכות — להשתתפות בבניית חומותיה ובחיווקן (וכן שאר צרכי העיר. אג"מ) — י"ב חדש. השתתפות בתמחוי — ל' יום. בקופה — ג' חדשים. לכסות עניים — ו' חדשים. לקבורתם — ט' חדשים.
קנה בה בית דירה — הרי הוא כאנשי העיר מיד. (וכשלא קנה דירה, נחלקו ראשונים אם יש חילוק בדעתו וכוונתו, אם לגור או להשתקע, או אין חילוק אלא לפי הזמן שדר שם בפועל. ע' נמו"י ומרדכי ורמ"א).
(ויש דעה הסוברת שהריהו כאנשי העיר משעה שקנה קרקע הראויה לבית דירה. ויש דעה שאפילו קנה קרקע כלשהי (להלן יא), ואין הלכה כאותן דעות).

טז. לאלו הוצאות ציבוריות גובין אף מן היתומים?

לכל דבר שיש ליתומים עצמם הנאה ממנו, כחפירת באר (במידה ויימצאו בה מים, ואם לאו — מחזירים להם. כן נהג רב פפא). וכן לעתים פוסקים מהם צדקה, כאשר הדבר נעשה לכבודם, שיצא להם שם. (כדרך שנהג רבה). אבל בלאו הכי אין גובין מהם, ואפילו לצורך 'מצוה רבה' — פדיון שבויים.